

Cerkev Spodnjih Danjah

Vasi pod Ratitovcem skozi čas

V. M.

V začetku septembra so kraji in ljudje pod Ratitovcem doživeli pomemben in poseben praznik. V Sorici so postavili spominsko ploščo ubitim med vojno in po njej, Marija Gasser pa je izdala izjemno knjigo o tem območju.

Marija Gasser je učiteljica razrednega pouka v Železnikih. Kot domačinka iz bližnjih Selc je zelo navezana na kraje in zgodovino zgornje Selške doline. Poleti je v samozaložbi izdala knjigo *Vasi pod Ratitovcem skozi čas*. V njej je iztrgala pozabi zgodbe ljudi iz vasic Spodnje Danje in Zgornje Danje ter zaselkov Trojar, Zabrd, Torka in Ravne. Tako lepo knjigo si kraji, ki jih opisuje, predvsem pa mnogi ljudje, ki jih knjiga obravnava, zelo zaslužijo. Knjiga je enkratni spomenik ljudem, ki so v vaseh pod Ratitovcem živeli trdo življenje in jim »čas« med drugo svetovno vojno in po njej ni prav nič prizanesel. Ta »čas« sta bili seveda nemška in partizanska vojska, potem pa

še povojni režim.

Zgodovina podgorcev Knjiga je vsebinsko zelo bogata. Na začetku je avtorica opisala geografsko okolje, zgodovino naselitve v teh krajih, županijo Sorico, župnijo Sorico, slikarja Ivana Groharja in gibanje prebivalstva. Sledi prikaz kmečkega življenja v teh strmih krajih, kjer so bili načini preživljanja precej specifični. Opisala je socialno ureditev. Zbrala je veliko gradiva o praznikih, praznovanjih, pesmi in pregovore. Zaradi dostopnejših virov je podrobneje prikazala življenje v obravnavanih vaseh najprej do konca prve svetovne vojne, potem pa še med obema vojnami. Dve poglavji je posvetila dogodkom, tudi zelo hudim, med drugo

svetovno vojno in po njej. Dodala je tudi nekaj dragocenih pričevanj. Sledi še opis življenja po drugi svetovni vojni do danes.

V drugem delu knjige je najprej objavila nekaj zapisov starejših avtorjev o obravnavanem območju. Posebej je opisala šolstvo in nato božja znamenja. Nadvse dragocena so štiri poglavja, v katerih je zbrala zelo veliko gradiva, izredno dediščino, ki je do danes že skoraj izginila: podrobne opise poimenovanj podgorških vasi, bogastvo hišnih imen in priimkov ter ledinska imena. Sledi obsežen slovar danes že izgubljenega tirolskega narečja, ki so ga govorili ljudje v vaseh pod Ratitovcem. Na koncu je objavila celo vodnik po poteh iz doline in do vrha Ratitovca, opisala je kar

dvanajst poti.

V knjigi je zbrana in tako iztrgana pozabi izjemna zgodovinska in kulturna dediščina enega območja naše domovine. Tudi zato je ta njena knjiga zelo pomembna z nacionalnega vidika. Kljub vsej veliki različnosti tem je besedilo ves čas pisano zelo berljivo, tako da bo knjigo vsak z veseljem prebiral.

Naseljeni pred sedmimi stoletji

Življenjska pot ljudi je odmerjena na dneve in leta. Pot je prispevna za življenje, zato nas knjiga pelje skozi stoletja po *drfaše bejgah*, kot bi rekli podgorci, oz. po vaških poteh. Prva pot priseljenec, prednikov podgorcev (prebivalcev vasi pod Ratitovcem), se je pred več kot sedmimi stoletji

Slika je bila posneta 7. maja 1945. Komunisti so vse štiri ugrabili nekaj dni pozneje in jih umorili.

ustavila pod Ratitovcem in Soriško planino. Tu so živeli iznajdljivi in sposobni pridelovalci z znanjem preživetja v težkih razmerah, z občutkom za lepoto in neskončno navezanostjo na visokogorsko krajino. S seboj so prinesli svojo kulturo in vero.

Zaradi posebnosti teh vasi je avtorica že nekaj časa zbirala in zapisovala, kar je videla in slišala, načrtno je iskala pisne vire, posebno ljubi so ji stari predmeti in častljivo stare fotografije. Odločitev za obširnejši zapis je nastal pred manj kot tremi leti, ko se je z domačini začela pogovarjati o spominski plošči »izginulim« po drugi svetovni vojni. Ugotovila je, da je gradiva veliko in da ga je mogoče povezati v knjigo.

Izginulo narečje Brala je literaturo, obiskovala arhive in muzeje, neprecenljiva pa je bila župnijska kronika v Sorici in šolska kronika. Župnika Jurij Karlin in Janez Mikuš sta bila dobra kronista. Zapisovala sta dosežke, delo, kulturo prebivalcev, politične razmere. Z njuno pomočjo je poskušala razumeti,

kako so veliki svetovni dogodki oz. zablode in ideje manjšine, ki je imela moč, denar in oblast, vplivali na življenje malih ljudi na obravnavanem območju. Zato je v zapisu čutiti skrb za prebivalce in nemoč za njihove včasih zelo nespametne odločitve pa tudi jezo.

Pogovarjala se je z domačini o zemlji, ki jim je dajala preživetje, o delu, o svetih znamenjih, ki so bila pribežališče za nešteto prošenj in zahval, o šegah in navadah ob praznovanjih, o rojstvih in smrti. Obudili so nekaj pesmi iz tega okolja in ugotovili, da se je ustno izročilo izgubilo, da zamujajo nekaj desetletij. »Največji užitek in bližino pa mi je ponudilo iskanje starih narečnih besed, njihovo ohranjanje in oživljanje jezika, ki ga govori le še nekaj domačink,« je dejala Marija Gasser na predstavitvi svoje knjige v Železnikih, 5. septembra. Čar tega območja bi bil večji, če bi se ohranilo avtohtono narečje. Slednje je bilo prepovedano. Vprašala se je, kaj se zgodi, če izginejo jezik, kultura, arhitektura, zgodovina. Je prav, če to vemo in molčimo še mi?

Hvaležnost pričevalcem Življenje v podgorskih vaseh nekoč in danes je želela prikazati skozi različna obdobja. »Premalo ga poznamo ali pa smo napačno poučeni,« nas opozarja avtorica. »Posebno tisti, ki odločajo o teh krajih, bi morali poznati zgodovinsko ozadje. Predvsem pa bo v knjigi mogoče najti tudi odgovor na pogoste očitke prebivalcem, da svojih krajev ne negujejo dovolj skrbno.«

Pogovori s pričami oz. z domačini so bili zelo spoštljivi, čustveni, včasih izbrskani iz globočin, pretresljivi, odkriti, saj otroštvo niza najgloblje in najbolj čuteče spomine. »Večina ljudi je izražala začudenje, da me to zanima, in hkrati hvaležnost, da koga sploh zanimajo.« Njeno veliko začudenje pa je veljalo njim oz. njihovemu odličnemu spominu in moralni zavesti, skrbno hranjenim predmetom in fotografijam. »Najbolj me je začudilo, da nekateri hranite zapise, spomine, dnevnike, ki so

že danes, še bolj pa bodo nekoč v prihodnosti izjemna dragocnost, ne samo za sorodnike. Prav zaradi te globoke zavesti resnice o času vašega otroštva ne bi bilo mogoče ustaviti,« je dejala na predstavitvi knjige.

Rane vojne in revolucije Tako kot drugje po Sloveniji sta tudi tu vojna in revolucija zasekala hude rane. V knjigi jih je avtorica opisala. O medvojnem in povojnem nasilju se dolgo ni govorilo, šele zdaj, po 70 letih, ga je nekoliko ▶

Podgorska pastirja ob koči na Ratitovcu. Vinka Gartnerja (levo) je na pašniku v Povdnu ustrelil partizan.

Podgorske lepoticke leta 1925

Povrnitev dobrega imena »V ljudeh, ki so mi to pripovedovali, je še vedno čutiti izjemno bolečino zaradi neznanske krivice, ki so jo pretrpeli, pa tudi strah pred ponovnimi ponižanji,« pripoveduje Gasserjeva in dodaja, da se jim nihče za prestano gorje in krivico še ni opravičil. »Vse te izkušnje z ljudmi so bile moja popotnica, da v delu knjige spregovorim tudi o krivici, ki se jim je zgodila. To je podgorska in danjarska dediščina iz naše skrinje oz. naše zgodovinske shrambe.« Spodnjedanjarji in podgorci so bili potisnjeni v krivdo brez krivde. Z zapisom jim avtorica želi povrniti vsaj dobro ime.

Tišina in lepota In danes? Vasi, razen Spodnjih Danj, so skoraj utihnile. Rojenice so se v zgornjih vaseh umaknile že pred desetletji, po zaprtju šole v Zabrdi. Izgubila se je vez med starejšimi in mlajšimi, raztrgale so se vezi do rodni vasi. Vasi so skoraj prazne. Avtoričin namen je bil, da z zapisom ohrani vsaj delček iz zelo bogate zgodovinske skrinje. »Ta knjiga ni za moč in ne za zmago, še manj za dobiček, je v hvaležnost prednikom za prehojene življenjske poti in je odlično izhodišče, da jo še kdo dopolni,« pravi Marija Gasser. **D**

► osvetlila. Pravi, da so želeli ljudje vojno le preživeti. Nekaj fantov in moških so mobilizirali Nemci, nekaj jih je šlo v partizane, nekatere so ujeli Nemci, jih mobilizirali za delo na Koroškem ali so jih poslali na fronto. Sorica je bila na meji med italijanskim in nemškim okupacijskim območjem, zato je bila tam graničarska postojanka. Le med hajkami, ko so prišli SS-oddelki iz Bohinja, so bili tu boji. Soriški Nemci in partizani so se med seboj dogovarjali, niso se srečevali. Spodnje Danje in podgorske vasi so bile stalno na vrsti za rekvizicije različnih partizanskih enot. Partizani so pogosto rekli domačinom, da so ti kraji na črni listi. Leta 1944 so se spodnjedanjarski moški na poziv priključili graničarski postaji v Sorici. Če tega ne bi storili, bi Nemci izselili njihove družine. Graničarji so tu delovali v dobro ljudi in marsikdaj ugodno rešili kakšno situacijo. Tudi to je opisano v knjigi.

V prvih dneh »svobode« je »izginilo« 24 moških, v glavnem gospodarjev večjih kmetij: očetov, moških bratov, sinov. Nekateri sploh niso bili graničarji v nemški postojanki v Sorici. Med njimi je bil Franc Kopač, nemški ujetnik, Anton Valentinčič je delal na kmetiji na Koroškem, Gašper Weber, Kolblarjev stari oče, je bil vso vojno doma. Dovolj je bilo, da je bil iz teh krajev in je »izginil«. Povprečna starost ubitih je bila 35 let. Odtrgali so jih od družin s po petimi, dva s po šestimi otroki. Za ugotavljanje kakršne koli krivde niso bili izpeljani niti minimalni postopki. Še danes njihovi sorodniki ne vedo za njihove grobove. Ena od temeljnih pravic, ki velja v kulturnih družbah od antike dalje, je pravica do groba.

Nasilna izselitev Toda nasilje režima se je samo še nadaljevalo. V dneh okoli božiča leta 1945 so na Koroško nasilno izgnali 90 prebivalcev teh krajev, od tega 62 otrok. Ostali so brez doma, odvzeli so jim državljanstvo, razlašeni so bili premoženja, prepovedali so jim jezik, spremenili so jim priimke. Izgubili so svojo identiteto in dostojanstvo. Nihče jim ni mogel ničesar očitati. Njihovi predniki pred davnimi stoletji so bili nemškega oz. tirolskega izvora. Njihovo usodo sta

delila tudi župnik v Sorici Franc Krašna in duhovnik Filip Terčelj, pisatelj, pesnik, nabožni pisec, ki sta se zavzela za te ljudi, zato so ju pripadniki povojnih oblasti umorili v Štulčevi grapi pod Davčo. Zapostavljenost se je nadaljevala. Desetletja so bili ljudje odrinjeni na rob, drugorazredni. Niso smeli niti povedati, vprašati za svoje očete, ni jim bilo dovoljeno žalovati za ubitimi bližnjimi. Ti kruti dogodki so pustili travme in rane za več rodov in za vedno spremenili podobo teh krajev.

Spominska plošča »izginulim«

Sorodniki, občina Železniki in Nova Slovenska zaveza so ob 70. obletnici genocida 6. septembra v Sorici postavili spominsko ploščo v spomin župniku v Sorici Francu Krašni, duhovniku Filipu Terčelju in 24 »izginulim« domačinom. Usoda teh vasi in ljudi je ena izmed tisočih, a vendar na neki način edinstvena.

Marija Gasser s knjigo

